Kultūrinė veikla Ramygaloje

Inga Pečeliūnienė

Ramýgalos miesto kultūrinė veikla nebuvo tiriama. Todėl šis straipsnis bus įdomus ir kultūra besidomintiems žmonėms, ir plačiajai visuomenei.

Pagrindinė literatūra – Ramygalos krašto istorijos muziejaus archyvo medžiaga, rajono ir respublikinės spaudos periodiniai straipsniai. Daugiausia straipsnių apie Ramygalos kultūrinę veiklą pateikiama rajono laikraščiuose: „Tėvynė“, „Sekundė“, „Panevėžio balsas“. Sovietmečiu apie Ramygalą daug rašė ir respublikinė spauda – „Tarybinė moteris“, „Moksleivis“, „Liaudies kultūra“ ir kiti.

Tyrimo objektas – kultūrinė veikla Ramygalos mieste.

Tikslas – išanalizuoti Ramygalos kultūrinės veiklos ypatumus įvairiais istoriniais laikotarpiais.

Darbo uždaviniai: apžvelgti istorinę Ramygalos praeitį, aptarti kultūrinę to meto aplinką, prielaidas vystytis kultūrinei veiklai, pristatyti kultūrinę veiklą tuo metu vykdžiusias įstaigas ir organizacijas; apžvelgti kultūrinę veiklą sovietmečiu, perteikti jos savitumą per kultūros namų veiklą; apžvelgti pokyčius Ramygalos kultūrinėje veikloje atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, pristatyti Ramygalos vardą išgarsinusius žmones; šiuolaikinę Ramygalos kultūrinę veiklą, sudaryti klausimyną, atlikti apklausą, nustatyti dabartinius kultūrinius poreikius.

Straipsnį sudaro trys skyriai: Ramygalos miesto istorinė praeitis; Ramygalos kultūrinės veiklos savitumas; Gyventojų nuomonės apie kultūrinę veiklą tyrimas.

Tyrimo metodai: aprašomasis, analitinis bei aiškinamasis, anketinės apklausos duomenų analizė.

Struktūra – įvadas, trys skyriai, išvados.

Pirmajame skyriuje apžvelgiama Ramygalos geografinė padėtis, vardo kilmė, istorinė, kultūrinė to meto aplinka, žmonių tarpusavio santykiai, XX a. pradžioje Ramygaloje veikusios kultūros įstaigos, organizacijos, Ramygalos kultūrinis gyvenimas sovietmečiu.

Antrajame skyriuje pristatomas Ramygalos miesto kultūrinis savitumas, kultūrinio gyvenimo pokyčiai atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, aptariama šiuolaikinė kultūrinė aplinka Ramygaloje, pristatomi Ramygalą išgarsinę žmonės.

Trečiajame skyriuje pateikiami apklausos duomenys, aptariami dabartiniai Ramygalos gyventojų kultūriniai poreikiai.

Ramygalos miesto istorinė praeitis

Ramýgala – Vidurio Lietuvos miestas. Čia gyvena apie du tūkstančius gyventojų. Ramygalos miestas įsikūręs kalvoje, prie nedidelio Upýtės upelio, kuris seniau buvo platesnis ir gilesnis. Ramygala yra prie Pánevėžio–Kėdáinių plento, 25 km į pietus nuo Panevėžio.

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2012 06 21, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2012 12 21, pirmą kartą paskelbtas 2017 11 23 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2017-13/69-313/EL.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

„Ramygalos miesto senoji dalis – urbanistikos paminklas. Valstybės saugoma miesto panorama, savitas gatvių tinklas, gatvių užstatymo fragmentai bei radialinis aikštės planas. Ramygala – senas, turtingą istorinę praeitį turintis Aukštaitijos miestas. Miesto herbe – žaliame lauke baltasis gandras. Herbo dailininkas – Aloyzas Každailis“[1]. Tai simbolizuoja gamtą, darnią šeimą ir meilę gimtajam kraštui. *„Nuo 2003 m. Ramygala priklauso Europos miestų Baltųjų gandrų asociacijai (ESCO)“*[2].

Rašytiniuose šaltiniuose Ramygala minima nuo XIII a. (kaip *Ramigale*).

„Tada čia pelkėtose apylinkėse stovėjusi lietuvių medinė pilis, kurią su sausuma jungė paslaptingi perėjimai. Toje vietoje ir dabar randama akmenų ir grandinių. Strateginiu požiūriu tai svarbi vieta, nes anapus Nevėžio jau buvo Kryžiuočių ordino užimta žemė, iš kurios lietuviai dažnai į šią pusę bėgdavo“[3].

Pasiekę pilaitę jausdavosi saugūs, ramūs. Iš čia ir kildinamas Ramygalos vardas. *„Dar pasakojama, kad Ramygalos pilaitėje kažkas su kažkuo sudaręs taikos sutartį. Nuo tada prasidėję ramūs laikai – ramybė“*[4]. Nors yra ir kitų pavadinimo kilmės versijų.

„Ramygala ir kitos aplinkinės žemės buvo gerai pažįstamos kalavijuočiams. Livonijos kronininkas Hermanas Vartbergė „Livonijos kronikoje“ aprašo Livonijos ordino žemės maršalo Andriaus von Štenbergo karo žygį į Lietuvą. Anot to kronikininko, 1372 m. Livonijos magistras (Vilhelmas von Frimersheimas) buvo išsiruošęs į žygį prieš lietuvius, bet pakeliui susirgo ir įsakė tam žygiui vadovauti jau minėtam žemės maršalui Andriui von Štenbergui. To karo metu buvo nusiaubta visa vidurio Lietuva. Tarp nusiaubtų žemių minima ir Ramygala. Tas pats kronikininkas savo kronikoje (101 psl.) aprašo ir kitą kalavijuočių karo žygį, kurio metu taip pat minima Ramygala“[5].

Manoma, kad 1372 m. „Livonijos kronikoje“ Ramygalos vardas pirmą kartą paminėtas rašytiniame šaltinyje. Nuo šios datos skaičiuojami Ramygalos miesto metai.

XVI a. pradžioje Ramygala buvo dvaras ir valsčius, kurį valdė Kareivos. 1500 m. Ramygaloje jau buvo pastatyta medinė bažnyčia. Tai patvirtina ir rašytiniai šaltiniai. Įdomu tai, kad Panevėžyjė bažnyčia pastatyta vėliau nei Ramýgaloje. *„1501 m. Didysis kunigaikštis Aleksandras paveda Vilniaus vyskupams, be kitų parapijų, patronuoti ir Ramygalos parapiją“*[6]. Nors ir buvo bažnyčia, tačiau dar buvo nemažai žmonių, kurie savo namuose garbino naminius dievaičius. Rašoma, kad ramygaliečiai dar ilgai išlaikė pagonišką tikėjimą ir tradicijas. Bažnyčia buvo ne tik tikėjimo skleidėja – joje susirinkę žmonės bendravo, keitėsi informacija. Ramygaloje iš seno buvo garsūs šv. Jono atlaidai su dar garsesniu *turgumi*:

„Žmonių, žmonių! – kaip per šventą Joną – dar ir dabar pasako senesni ramygaliečiai.

[1] Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2.
[2] Cekauskaitė D. Ramygalai Europą atnešė gandrai, *Tėvynė*, 2003 10 05.
[3] Nezabitauskas A. Ramygala – senovės lietuvių tvirtovė, *Panevėžio tiesa*, 1964 07 25.
[4] Gabulaitė E. Ramygala liaudies kūryboje, *Tėvynė*, 1978 07 10.
[5] Latvis H., Vartbergė H. *Livonijos kronikos*, Vilnius, 1991.
[6] Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, Chikago, 1984, t. 4.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Į atlaidus suplaukdavę žmonės ne tik iš pačios Ramygalos parapijos, bet ir iš kaimyninių Velykių, Pagiriū, Šėtos, Truskavõs, Krekenavõs, Naujãmiesčio, Upýtės...“[7]

Nuo 1580 m. Steponas Batoras suteikė Ramygalai teisę rengti tris metines muges (XIX a. pr. Ramygalos miestas priklausė Vilniaus universitetui). Nuo 1584 m. Ramygala priklausė Upýtės pavietui. Ramygalos miestelis ėmė augti prie dvaro. 1585 m. dokumentuose jau minima turgavietė su pertvaromis krautuvėms. Prekiaujama buvo medumi, druska, įrankiais ir geležimi. Turgūs garsėjo ir vietiniais nedidelio ūgio arkliukais, vietinių gyventojų vadintais „ožkomis“. Gal todėl Ramygala vadinta „ožkų sostine“. Nors kai kurie ramygaliečiai teigia, kad iš tikrųjų buvo laikomos vien ožkos, nes karvėms pelkėtose vietose sunku buvo prišienauti šieno. Iki mūsų dienų išliko miesto centre išplatėjusios gatvės pavidalo aikštė, vadinama Ilguoju turgumi. Tada Ramygaloje būta ir smuklių, kurios pelnėsi iš mieste besilankančių kaimiečių. Istoriniuose šaltiniuose minima, kad jau 1585–1586 m. Ramygala buvo miestelis. Jame buvo parduotuvių, bažnyčia, kalėjimas, o keliai jungė su Kėdáiniais, Raguvà, Šeduvà, Pãnevėžiu, Ùkmerge. Patogi geografinė miesto padėtis buvo palanki klestėti amatams, prekybai, taip pat ir kultūrai. Svarbiausias kultūros židinys (po bažnyčios) buvo mokykla. Ramygaloje mokykla buvo pastatyta jau XVIII a. 1871 m. pradėjo veikti parapinė mokykla. Joje mokėsi penki bajoraičiai ir keturi miestelėnai. 1872 m. ją lankė 11 mokinių (devyni bajoraičiai ir du miestelėnai). 1828 m. – 12 mokinių, juos mokė bažnyčios zakristijonas. 1859 m. Ramygaloje buvo 63 gyvenamieji namai ir 116 gyventojų. Tada jau buvo žydų sinagoga ir senelių prieglauda. 1897 m. Ramygaloje buvo 1 329 gyventojai. Svarbi data 1895 m., nes tais metais įsteigtas Ramygaloje paštas.

Apibendrinant galima pasakyti, kad XIX a. Ramygala buvo gana klestintis miestas. Jame buvo svarbiausios įstaigos (bažnyčia, mokykla, kalėjimas, paštas), vyko prekyba (turgus, parduotuvės, smuklė), plėtėsi gamyba (buvo puodžių, kalvių, malūnas ir pan.). Vykdavo garsūs šv. Jono atlaidai su dar garsesniu turgumi. Svarbiausias kultūros židinys (po bažnyčios) buvo mokykla. Patogi geografinė miesto padėtis buvo palanki klestėti amatams, prekybai, taip pat ir kultūrai. Taigi XIX a. pabaigoje buvo visos sąlygos vystytis kultūrinei veiklai.

1905–1950 m. Ramygaloje veikusios kultūros įstaigos, organizacijos

Tautinis lietuvių atgimimas Ramygaloje prasidėjo XIX a. pirmojoje pusėje. Jį stiprino ir ugdė knygnešiai. Spaudos draudimo laikais Ramygalą pasiekdavo lietuviški raštai. Dažniausiai religinio turinio – maldaknygės, laikraščiai. Iš ramygaliečių knygnešių ypač minėtinas Adomas Ladukas (1852–1930). Ne kartą jis buvo suimtas, teistas, kalintas. Palaidotas Ramygalos kapinėse. Kiti ramygaliečiai knygnešiai – Matas Mažeika, Petras Kuodis, Jurgis Barauskas.

Kultūrinis gyvenimas Ramygaloje žinomas nuo XIX a. pabaigos. Jau 1905 m. veikė dainininkų-vaidintojų grupė; jos chorui vadovavo vietos vargonininkas, o vaidintojams-dvarininkas Z. Švoinickis. Jie per metus suvaidindavo bent porą pjesių. 1906 m. suorganizuota vartotojų

[7] Gabulaitė E. Ramygala – tylus lygumų ir balų kraštas, *Tėvynė*, 1978 07 08.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Kazio Binkio „Atžalynas“ Ramygalos gimnazijoje. Režisierius – mokytojas Kazimiera Misiūnas. Aktoriai: Kazimieras Kisielis, Marytė Gabulaitė, Petras Pečeliūnas, Antanas Juška (astronomas), Sviderskas ir kt. 1944 m. Danutės Dovydėnaitės-Einikienės nuotr.

bendrovė. Tais pačiais metais Masiokas atidarė pirmąjį lietuvišką knygyną. 1907 m. per lietuvišką vakarą buvo sugiedota V. Kudirkos „Tautiška giesmė“. Elena Gabulaitė prisimena: *„Jį giedant visa publika sustojo; liko sėdėti tik kelios sulenkėjusios dvarininkės“*.[8] Veikė Blaivybės draugijos skyrius, pavasarininkų kuopelė. Nuo 1935 m. iki 1949 m. Ramygaloje veikė gimnazija. Vartant pačią seniausią mokyklos Pedagogų tarybos posėdžių protokolų knygą, iš įrašų galima sužinoti, kad mokykla buvo svarbus kultūros židinys. Kadangi mieste nebuvo kitos kultūros įstaigos, visi renginiai ir švenčių minėjimai vykdavo gimnazijoje. Šventes organizuoti pedagogų taryba nutarimu pavesdavo mokytojams ir mokiniams. Tai liudija įrašas Pedagogų tarybos protokole: *„Atsižvelgiant į vietos sąlygas, mokinių laisvalaikio organizavimą ir tvarkymą vykdyti tokiu būdu: mokykla organizuoja vakarus, auklėjamojo pobūdžio paskaitėles ir tvarko mokinių lektūrą“*[9]. Pedagogų tarybai nusprendus, buvo suorganizuoti tokie renginiai: 1942 m. gimnazijos Pavasario šventė; dalyvavo mokinių tėvai ir kviestieji svečiai. Šventės metu buvo norima parodyti visų metų laimėjimus. Choras atliko dainų programą, kūno kultūros mokytojas paruošė mankštą, kovos žaidimus (dabar vadinamus „estafetėmis“), tautinius šokius. 1944 m. pastatė K. Binkio „Atžalyną“, veikė mokinių piešimo ir darbų parodėlė. 1945 m. – operetė „Tėtė pakliuvo“. Vakaro programoje – solo, kvartetas, deklamacija, tautiniai šokiai, mergaičių choras. Tais pačiais metais buvo rengiama meninė programa J. Žemaitės 100-osioms gimimo metinėms paminėti. 1948 m.

[8] Mikėnienė B. O Ramygala, gimtine..., *Tarybinė moteris,* 1986, Nr. 11, p. 11.

[9] Ramygalos krašto istorijos muziejaus archyvas. *Ramygalos gimnazijos pedagogų tarybos posėdžių protokolas*, 1937 12 07.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

gimnazistai suvaidino J. Baltušio „Gieda gaideliai“. Neapsieita be choro pasirodymų ir tautinių šokių programos. Tai rengė ne tik gimnazistai. 1949 m. protokole rašoma, kad Moters dienos minėjimui gimnazijos mokytojai parodys operetę „Kuprotas oželis“. Mokytojų ir mokinių buvo suvaidinta Žemaitės „Trys mylimos“, N. Ostrovskio „Ne visada katinui užgavėnės“. Be to, sekmadieniais, po pamaldų, gimnazijoje vykdavo mokinių ir mokytojų rengiamos kultūros valandėlės. Visi gimnazijos mokytojai priklausė Švietimo ir meno darbuotojų sąjungai. Mokytojai buvo baigę arba bebaigią aukštąją mokyklą. Jauni, entuziazmo pilni mokytojai, veržlūs, trokštantys žinių ir naujovių mokiniai buvo tie žmonės, kurie tuo metu organizavo kultūrinę veiklą Ramygaloje. „<...> *pirmaisiais buržuazijos valdymo metais Ramygaloje vienintelis šviesos taškas buvo progimnazija, įkurta 1918 m.*“[10] Gyvenimo salygoms kiek pagerėjus, ūkininkai galėjo leisti daugiau vaikų į mokslus (jau ir dukteris). Mokytis leido ne tik į pradžios mokyklas ir gimnazijas, bet ir į universitetus. Ramygaloje, kaip ir visoje Lietuvoje, buvo populiarios Meno tarybos skleidžiamos idėjos. Todėl 1932 m. prie Ramygalos progimnazijos įkuriamas Jono Basanavičiaus liaudies universitetas. Universitete veikė šie fakultetai: Lietuvių literatūros, Lietuvos istorijos, Visuomenės mokslų, Fizikos, Gamtos, Geografijos. Užsiėmimus vesdavo mokytojai: K. Misiūnas, B. Liesis, J. Zastarskis, M. Kielaitė. Universitetą galėjo lankyti Ramygalos valsčiaus gyventojai, ne jaunesni kaip 15 metų. Lietuvių liberalios krypties moksleiviai pradėjo burtis į įvairias draugijas, būrelius. Gimnazijoje 1935–1936 m. pradėjo veikti literatų būrelis. Jam vadovavo progimnazijos direktorius P. Misevičius. Labai reikšmingi buvo lietuviški vakarėliai, gegužinės, kur vykdavo koncertai, vaidinimai. Gimnazija rengdavo ir viešus mokamus vakarus, loterijas. Pinigus skirdavo gimnazijos reikmėms. Už renginių metu surinktus pinigus 1937 m. Mokytojų taryba nutarė įsigyti baterinį „Philips“ firmos šešių lempų radijo imtuvą. Tačiau lėšų pristigo. Nutariama, kad kiekvienas mokinys aukotų po 2 litus, o mokytojai pasižadėjo visus mokslo metus aukoti 2 proc. mėnesinio atlyginimo. Ramygaliečiai visada garsėjo entuziazmu, patriotizmu, žinių troškimu, smalsumu.

1938–1939 m. m. gimnazijoje veikė šios organizacijos: Religinio auklėjimosi, skautų, jaunimo Raudonojo kryžiaus, kraštotyrininkų ir literatų. Apie literatų būrelio veiklą byloja įrašai posėdžių protokoluose. Vieši vakarai buvo rengiami reguliariai. 1940 m. lapkričio 24 d. pedagogų posėdžio protokole yra įrašas: „*surengti viešą vakarą; nutarta pastatyti operetę „Adomas ir Ieva*“[11]. Pastatymui vadovavo gimnazijos mokytojas Romualdas Dovydėnas. Vakaro pelną numatyta skirti neturtingiems mokiniams šelpti. Tais pačiais metais pedagogų taryba nusprendė surengti viešą mokyklos vakarą, kurio programoje buvo vaidinimas, deklamacijos, baletas. Baletas Ramygalos gimnazijoje statytas ne vieną kartą. Savo laiške Ramygalos krašto kraštotyros muziejaus vadovei Irenai Zubauskienei buvusi gimnazistė A. Strikulytė rašo:

„Peržiūrėdama senas nuotraukas, radau porą, kurių galbūt neturite. Ramygalos vidurinės mokyklos skautės „balerinos“ 1934 m. skautų vakarėlyje šoka baletą „Miško pasaka“. Paruošė sporto mokytoja Kupstienė“[12].

[10] Ramygalos krašto istorijos muziejaus archyvas. *Ramygalos gimnazijos pedagogų tarybos posėdžių protokolas II,* 1938 09 21.

[11] Ramygalos krašto istorijos muziejaus archyvas. *Ramygalos gimnazijos pedagogų tarybos posėdžių protokolas*, 1940 11 24.

[12] Zubauskienė I. *Asmeninis archyvas I,* suteikti duomenys: laiškas 2009 02 10.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Ramygalos bažnyčios choras ir jo vadovas Romualdas Dovydėnas (sėdi antroje eilėje, ketvirtas dešinėje)

Tame pačiame laiške yra prierašas: *„P. S. Prima balerina – Lidija Kupstaitė, vėliau garsi Kauno dramos teatro aktorė“*[13]. Apie baleriną, neva atvykusią iš Leningrado, savo laiške rašo ir Antanina Kunskienė:

„Į klojimus nekviesdavo jokių balerinų. Čia, matyt, buvo taip. Račiūnai globojo vieną mergaitę, atvažiavusią iš Leningrado, – Onutę Kuodytę. Ji turėjo Leningrade dar dvi ar tris pusseseres. Tai, matyt, gal kuri nors ir buvo atvažiavusi į svečius ir šoko kokį nors rusišką šokį, nes rusams patinka po vieną šokti scenoje arba salėje“[14].

Pradžios mokykloje nebuvo salės, todėl mokinių vakarai vykdavo klojimuose arba

„kokioje nors didesnėje klasėje padarydavo sceną, o žmonių būdavo pilna. Atsimenu, labai gražus buvo vaidinimas „Sniego karalaitė“. Tai žmonių buvo taip daug, kad net durų nebuvo galima uždaryti“[15]. Taip savo laiške rašo Antanina Kunskienė.

Gimnazijoje veikė ir choras, kuriam vadovavo muzikos mokytojas, bažnyčios vargonininkas Romualdas Dovydėnas. Choro solistė buvo Elzė Adomonytė (apie ją savo atsiminimuose rašė kompozitorius Antanas Račiūnas). Antrojoje respublikinėje dainų šventėje, vykusioje 1928 m., dalyvavo Ramygalos mokyklos ir bažnyčios suaugusiųjų chorai. 1949 m. buvo ruošiamasi rajono Dainų šventei. Dalyvavo du chorai – vaikų ir mišrus. 1950 m. choras, vadovaujamas mokytojo P. Zabielos, dalyvavo Respublikinėje dainų šventėje. Chore dainavo 148 dainininkai.

[13] *Ten pat.*

[14] Ramygalos krašto istorijos muziejaus archyvas. *Ramygalos gimnazijos pedagogų tarybos posėdžių protokolas*, 1940 11 24.

[15] *Ten pat.*

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Ramygalos gimnazijos mokinių orkestras. Vadovas – mokytojas Romualdas Dovydėnas (antroje eilėje, pirmas dešinėje). Orkestrantai: Bronius Baltuška (trečioje eilėje, pirmas dešinėje), Sofija Karutytė; akordeonistai: Rapolas Baltrūnas, Jonas Grigas, Henrikas Sereika; gitaristai: Danutė Dovydėnaitė, Birutė Gritėnaitė, Vanda Kisielytė; dailininkė – Katinaitė, smuiku griežia mokytojas Kiškis. 1940 m. D. Dovydėnaitės-Einikienės nuotr.

Svarbu paminėti ir Ramygalos gimnazijoje veikusį orkestrėlį. Apie jį savo atsiminimuose rašo buvusi mokinė V. Mickuvienė:

„Tuo metu mokykloje beveik nebuvo profesionalių muzikų, o muzikos mus mokė Ramygalos bažnyčios vargonininkas R. Dovydėnas (rašytojo Liudo Dovydėno brolis). Tarp mokytojų, muzikos propaguotojų, orkestrėlio įkūrėju ir vadovu buvo vokiečių k. mokytojas Zenonas Malukas. Jis pats gerai griežė smuiku. Jis, sužinojęs, kas iš mokinių turi kokį nors muzikos instrumentą ir šiek tiek moka groti, kviesdavo į mokyklos orkestrėlį. Pats mokė groti įvairiais styginiais instrumentais. Man teko laimė išmokti pas jį skambinti mandolina“[16].

Repeticijos vykdavo orkestro vadovo kambaryje. Iš senų nuotraukų matyti, kad orkestre buvo grojama kontrabosu, keliais akordeonais (geriausias orkestro akordeonistas privačiai mokėsi pas žinomą Kauno akordeonistą Čatkauską), styginiais instrumentais, mušamaisiais. Tarp styginininkų – Juozas Balčikonis, būsimasis garsus Dailės instituto profesorius. Vėliau orkestrui vadovauti ima muzikos mokytojas R. Dovydėnas. Į orkestrą pakviečiamas *„tuo metu populiarus ramygalietis akordeonistas – saviveiklininkas Rapolas Baltrūnas*[17]. Orkestras buvo kviečiamas groti per mokinių vakarėlius, taip pat kiekvienais metais per išleistuves.

[16] Ramygalos krašto istorijos muziejaus archyvas. *Ramygalos gimnazijos metraštis*, p. 3.
[17] *Ten pat*.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Kas antrą šeštadienį vykdavo jaunimo pasilinksminimo vakarai. Tai būdavo ne vien tik šokių vakarai. Kuri nors klasė turėjo parengti trumpą programą. Šokiams grodavo dūdų orkestras. Tuo metu Ramygaloje buvo du orkestrai – gaisrininkų ir pavasarininkų. Orkestrą sudarė septyni ar aštuoni žmonės. Už tai, kad pagrodavo, iš dalyvių buvo renkamas mokestis: kiekvienam muzikantui turėjo išeiti po 1 litą. Vakaruose dalyvaudavo ne tik mokiniai, bet beveik ir visi mokytojai. Vakarai tęsdavosi iki 22–23 valandos (pagal dabartinį laiką iki 24–01 val.).

1930 m., dirbant gamtos, fizikos ir chemijos mokytojui Jonui Aleknai, Ramygalos progimnazijoje buvo įkurtas pirmasis Kraštotyros muziejus. Jame buvo sukaupta gausi senovinių pinigų kolekcija, daug spaudos draudimo laikais išleistų knygų. Nuo 1935 m. Ramygalos mokykloje pradėjo dirbti istorijos mokytoja Malvina Kielaitė. Jos vadovaujami istorikų būrelio nariai aktyviai įsijungė į kraštotyrinę veiklą. Mokinių surinkti vertingi radiniai pateko į Kauno, Vilniaus, Kėdainių ir Panevėžio muziejus. Antrasis pasaulinis karas, vokiečių ir rusų okupacija ilgam laikui prislopino kraštotyros darbą. Dingo vertingi eksponatai, buvo visiškai išardytas mokyklos Kraštotyros muziejus. Taigi, veikiant mokykloje įvairioms organizacijoms, buvo nuolat rengiami vieši vakarai, švenčių ir krašto žmonių jubiliejų minėjimai, skaitomos paskaitos. Mokiniai mielai ruošdavosi miesto šventėms ir aktyviai jose dalyvaudavo, visada padėdavo švarinti ir gražinti miestą, sodindavo medelius, tvarkydavo aikštę, prižiūrėdavo gėlynus.

Kultūra gyvavo ne tik gimnazijoje. Ramygaloje veikė daug religinių būrelių, organizacijų ir draugijų.

„Pagal 1930 m. statistinius duomenis, veikė šios draugijos: Švč. Sakramento brolija – 417 narių, Krikščioniškojo mokslo brolija – 248, Blaivybės brolija – 82, Blaivybės draugija – 27, Gyvojo rožančiaus (rožinio) draugija – 303, Maldos apaštalavimo draugija – 1 054, Tretininkai – 204, KVC – 79, Katalikų vyrų organizacija – 28, Katalikių moterų draugija – 60, Pavasarininkų – 169 (pavasarininkai turėjo savo orkestrą), Angelaičių – 576, Šv. Secilijos – 18, Šv. Vincento Pauliečio – 34 narius“[18].

Ramygalos J. Basanavičiaus mokytojų sąjungos iniciatyva 1933 m. gimnazijoje įsteigiamas Pedagoginis mokytojų knygynėlis, kuriuo galėjo naudotis visi Ramygalos miesto bei valsčiaus mokytojai. Tam tikslui visi skyriaus nariai kas mėnesį aukodavo po 1 litą. Karo metais gimnazijos biblioteka buvo subombarduota, o knygos išsimėtė. Po karo miestelio gyventojai dalį knygų surinko ir grąžino atgal į biblioteką. Jos fondas – 2 000 knygų. Vėliau (1937 m.) jis buvo plečiamas. Tapo valstybine biblioteka.

„Pagal Lietuvos bibliotekų 1933 m. sausio 1 dienos surašymo duomenis, Ramygaloje buvo šios bibliotekos: Šaulių būrio biblioteka, jos fondas – 121 knyga, skaitytojų – 29, perskaityta – 78 knygos; Lietuvių pradinės mokyklos biblioteka, fondas – 449 knygos, perskaityta – 137; Žydų pradinės mokyklos biblioteka, fondas – 217 knygų, skaitytojų – 30, perskaityta – 550 knygų“[19].

[18] Nezabitauskas A. Kaip gyveno ramygaliečiai, *Tėvynė*, 1968 07 20.

[19] Zubauskienė I. Laiko dulkes nužėrus, *Ramygalos žodis*, 1993 11 18.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Ramygalos miesto biblioteka, įkurta Karučio name. Iš Ramygalos bibliotekos archyvo

Miesto biblioteka buvo įkurta vietos gyventojo Karučio name. Knygos buvo gautos iš Švietimo ministerijos. Fondą sudarė apie 400–600 egzempliorių; 80 proc. knygų sudarė grožinė literatūra. Plačiau apie Ramygalos bibliotekos veiklą papasakojo pirmoji bibliotekos vedėja – Eleonora Damalakaitė.

„Bibliotekos skaitytojai buvo Ramygalos miestelio ir valsčiaus mokiniai, mokytojai ir šiaip kai kurie jaunuoliai. 1938 m. pabaigoje buvo 65 skaitytojai. Imti knygas iš bibliotekos ne kiekvienas ramygalietis galėjo. Skaitytojas, norėdamas įsirašyti į biblioteką, turėjo įnešti 10 litų garantinį užstatą. Už naudojimąsi knygomis reikėjo mokėti po 50 centų per mėnesį abonentinį mokestį, kuris turėjo būti sumokėtas iš anksto už tris mėnesius“[20].

Ramygalos biblioteka skaityklos neturėjo, todėl periodinė spauda nebuvo prenumeruojama. Abonentinis mokestis, užstatas, vertingos literatūros trūkumas bibliotekoje nesudarė palankių sąlygų didėti skaitytojų skaičiui. 1940 m. gruodžio 30 d. atidaroma skaitykla, knygų fondas – 2 930 egzempliorių.

Tarpukario laikotarpis buvo ryškus lietuvių kultūros klestėjimo metas. Nepaisant po to buvusių 50 okupacijos metų, tie 20 metų savo valstybės, jos ekonomikos, kultūros kūrimo metų buvo itin vaisingi. Vien tik analizuojant kultūrinį raidos etapą, galima išskirti daugybę reikšmingų precedentų, davusių pradžią naujiems. Tai ir sukurta visiškai nauja, sava švietimo sistema, periodinės, grožinės, mokslinės literatūros leidyba, sukurtas bei išaugęs lietuviškasis teatras, opera ir kt. Reikšmingi ar mažiau reikšmingi visų menininkų ar mokslininkų darbai, visas to periodo kultūrinis paveldas pateko į garbingus Lietuvos istorijos puslapius. Ne veltui, atkuriant Lietuvos nepriklausomą valstybę, buvo nuolat žvelgiamą į praeitį, į tarpukario laimėjimus. Ir bene reikšmingiausia šio laikotarpio įtaka buvo ta, kad net ir po pusę šimtmečio užsitęsusio sovietizacijos periodo lietuvių tautos savimonė, noras išlikti, vienytis buvo ne mažiau ryškus kaip ir pačioje XX a. pradžioje.

1905–1950 m. laikotarpiu Ramygaloje pagrindinis kultūros židinys buvo gimnazija. Čia, veikiant įvairioms organizacijoms, nuolat buvo rengiami vieši vakarai, minėjimai, skaitomos paskai-

[20] Ramygalos krašto istorijos muziejaus archyvas, *Ramygalos gimnazijos metraštis*, p. 3.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

tos. Mieste veikė religinės organizacijos ir draugijos, įkurta pirmoji Ramygalos miesto biblioteka, Kraštotyros muziejus. Šiame muziejuje vyko literatūros, kalėdiniai vakarai, dailiojo skaitymo konkursai, konferencijos, rengiamos parodos. Su Ramygala susijęs žymiojo kalbininko Juozo Balčikonio, astronomo Antano Juškos, prieškario Lietuvos švietimo viceministro Kazimiero Masiliūno, poeto Jono Graičiūno (jis ir palaidotas Ramygalos kapinėse), elementoriaus „Saulutė“ bendraautorio Adomo Čiplio bei kitų Lietuvos žmonių gyvenimas.

Kultūrinis gyvenimas sovietmečiu (1950–1989)

Raudonajai armijai užėmus Ramygalą, buvo sudaryta Valsčiaus taryba, pasireiškė pirmieji bandymai įvesti sovietinę santvarką. Sovietų valdžios vietinių organų funkcijas vykdė Lietuvos TSR Vyriausybės suformuotas Vykdomasis komitetas, kurį sudarė daugiausia iš kitur atsiųsti žmonės, Lietuvos komunistų partijos Ramygalos valsčiaus komitetas, milicija. 1957 m. Ramygalai buvo suteiktos miesto teisės. Iki 1962 m. Ramygala – Ramygalos rajono centras. Gerėjo socialinės sąlygos: buvo įkurta ligoninė, Vaikų poliklinika, Vaikų ir moterų konsultacija, Greitosios pagalbos postas. Nuo 1951 m. buvo leidžiamas Ramygalos rajono laikraštis „Tarybinė Tėvynė“. 1952 m. atstačius buvusią žydų sinagogą, buvo įsteigti kultūros namai (veikia iki šių dienų). Pirmąja kultūros namų direktore (nuo 1953 iki 1956 metų) buvo Romualda Varneckienė (Kuodytė). Tuo metu kultūros namuose veikė mišrus choras ir keletas kitų meno mėgėjų kolektyvų. 1955 m. Ramygaloje buvo pastatytas kino teatras „Aušra“, veikė restoranas.

1957 m. atgijo kraštotyrinė veikla mokykloje. Daug senovinių daiktų, rakandų, knygų iš aplinkinių kaimų bei aplankytų tolimesnių Lietuvos kampelių į mokyklą parnešdavo mokytojo Jono Zubausko vadovaujami turistų būrelio nariai. Didžioji dalis senovinių daiktų buvo eksponuojami koridorių sieninėse spintose. Tačiau specialiai jų niekas nesaugojo. Dalis jų dingdavo, kiti supleškėdavo mokyklos katilinės krosnyse kaip niekam nereikalingos senienos. Vis tik nedidelė dalis daugelį metų rinktų eksponatų išliko. Juos išsaugojo mokytojai, kurie net sovietmečiu įvairių kambarių spintose rasdavo vietos senoviniams daiktams bei knygoms. Nuo 1963 m. muziejumi rūpinasi ir medžiagą renka mokytoja Irena Zubauskienė. 1988 m., po mokykloje atlikto kapitalinio remonto, III aukšte buvo paskirtos patalpos Kraštotyros muziejui. Pagaliau ilgai saugotiems eksponatams buvo surasta vieta. Muziejuje vyksta literatūros, kalėdiniai vakarai, raiškiojo skaitymo konkursai, konferencijos, rengiamos parodos.

1969 m. Panevėžio rajono Darbo žmonių deputatų tarybos Vykdomasis komitetas priėmė sprendimą „Dėl Ramygalos vaikų muzikos mokyklos atidarymo“, siekdamas *„kelti moksleivių muzikinį išsilavinimą, siekiant geresnio bendrojo lavinimo mokyklų meno saviveiklos kolektyvų meninio lygio...“*[21]

Pirmaisiais kolūkio kūrimo metais vadovams buvo svarbūs tik ekonominiai rodikliai. Kylant visos šalies ekonomikai, kilo ir Ramygalos kolūkio rodikliai. Kolūkyje žmonės dirbo tiesioginį darbą, bet privalėjo dalyvauti ir kultūrinėje veikloje. Keitėsi vadovai. Keitėsi prioritetai. Ūkio vadovai suprato: svarbiausia – žmogus, jo poreikiai. Ypač gerai tą suprato paskutinysis kolūkio pirmininkas (1977–1991)

[21] *Ten pat.*

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Ramygalos kultūros namai, įkurti 1952 m.

Aikštelė prie Ramygalos kultūros namų. 1967 m. Alfonso Gaškos nuotr. Iš Danutės Gaškaitės archyvo

Kino teatras „Aušra“ Ramygaloje, pastatytas 1955 m.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Virmantas Velikonis. *„Valgyti ir kvėpuoti reikia tuo pačiu metu“*, – atsakydavo V. Velikonis į priekaištus, kad pirmiau sutvarkytų ekonomiką, o tada užsiimtų kultūra. O pasigirti tuomet kolūkyje nebuvo kuo. Visose srityse ramygaliečiai rajone buvo paskutiniai. Tadėl V. Velikonis nusprendė: reikia pasikalbėti. Bet kaip tai padaryti? Ir sugalvojo pirmininkas sukviesti po Lietuvą išsibarsčiusius ramygaliečius ir kolūkiečius į šventę. Į Ramygalą atvyko dailininkas, profesorius Juozas Balčikonis, kompozitorius, profesorius Antanas Račiūnas, dainininkas Vidas Bakas, astronomas Antanas Juška ir kiti. *„Po šio susitikimo tarsi kas akmenį vandenin būtų pliumptelėjęs – viena po kitos nusirito bangelės per ramygaliečių gyvenimą“*[22]. Atgijo kultūrinis gyvenimas: kūrėsi nauji kolektyvai, žmonės noriai važiavo į organizuojamas išvykas į teatrus ir koncertus. V. Velikonio vadovavimo kolūkiui metus drąsiai galima pavadinti Ramygalos kultūrinio gyvenimo klestėjimo metais. Kultūros namai buvo aprūpinami techninėmis priemonėmis, veikė daug meno kolektyvų, buvo užimti ne tik Ramygalos miesto, bet ir aplinkinių kaimų gyventojai. Tik V. Velikonio dėka Ramygaloje lankėsi profesionalūs meno kolektyvai, žymiausi kultūros ir meno žmonės, žymūs lektoriai. Ramygalą aplankė kino režisierius Arūnas Žebriūnas, kompozitorius Julius Juzeliūnas, profesorius Česlovas Kudaba, filosofas, docentas Vytautas Kazlauskas ir daugelis kitų. *„Šviesaus, kultūringo žmogaus ugdymu šiandien rūpinamasi kiekviename rajono ūkyje, bet nesuklysime sakydami, kad Ramygalos kolūkyje tai daroma daugiau“*[23]. Elena Mezginaitė net vieną savo straipsnį pavadino „Kultūros diktatūra, kuri nebaugina ramygaliečių“. V. Velikonio iniciatyva 1979 m. įsteigtas Kraštiečių klubas, kurio pirmuoju prezidentu buvo profesorius Juozas Balčikonis. Šis klubas tuo metu jungė daugiau kaip 130 iš Ramygalos ir jos apylinkių kilusių žmonių. Ramygaloje užsidegė ir tautinio atgimimo ugnis. Prasidėjo tautinio atgimimo metai. Priespaudos ir represijos metai buvo sunkūs ir skausmingi ir Ramygalos miestui, ir apylinkių gyventojams, tačiau jie turėjo prasmę. Pasipriešinimas ir kova neleido sustingti kasdienybėje bei rutinoje, skatino budėti ir visiems drauge burtis į vieningą tautą. Sunki kova už tikėjimą ir laisvę padėjo neištrinti iš atminties svarbių žmogui dvasinių vertybių. Atgimimo banga nuvilnijo per visą tautą, neaplenkdama ir Ramygalos, pažadindama viltį, tikėjimą, skatindama burtis į vieningą organizaciją. Žmonės geranoriškai ir aktyviai įsijungė į parašų rinkimo akciją dėl sovietų armijos išvedimo iš Lietuvos. Atrodo, tam abejingų žmonių nebuvo, nes vienaip ar kitaip ramygaliečiams ar jų giminėms teko patirti daug skriaudų, susijusių su sovietų armija. Su Atgimimo banga atgijo ir ramygaliečių laisvės simbolis – 1923 m. pastatytas paminklas kovoms už Nepriklausomybę atminti. Šis paminklas sovietmečiu buvo nugriautas. Vėl naujai nuskambėjo „Tautiška giesmė“, pakilo Trispalvė. Vėl žmonės buvo kviečiami lankytis susitikimuose su kultūros ir meno žmonėmis, Sąjūdžio dalyviais. Ramygaliečių Kraštiečių klubas veikė gana aktyviai, bet, mirus ilgametei klubo prezidentei Birutei Mikėnienei (Gritėnaitei), veikla sustojo. Norėdami atgaivinti po visą Lietuvą išsibarsčiusių ramygaliečių bendravimą, Ramygaloje subūrė klubą „Žarčių liepsnelės“ (Ramygalą iki melioracijos supo Žarčių pelkė). Klubas organizavo įvairių renginių. Prieš Jonines vyko poezijos skaitymo konkursas, skirtas poetui Jonui Graičiūnui atminti, tauti-

[22] Marcinkevičius J. Ar bus medalis už lietuvių išgelbėjimą? *Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 4, p. l–5.

[23] Grubinsko L. Agronomas – specialistas, inteligentas, asmenybė, *Tėvynė*, 1987 06 23.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

nių švenčių minėjimai. Tris respublikinius konkursus buvo paskelbęs Ramygalos kolūkis: įsteigęs savo kraštiečio, kompozitoriaus Antano Račiūno premiją, kartu su Žurnalistų sąjunga – premijas universiteto studentams žurnalistams. *„Mylėdami literatūrą ir gerbdami jos propaguotojus ramygaliečiai 1985 m. įsteigia trečiąją, kasmetinę „Ramygalos arklo“ premiją geriausiam metų skaitovui“*[24]. „Naujų knygų“ redakcija ir kolūkis kasmet organizuodavo geriausio Lietuvos skaitovo konkursą. Ramygalos kultūros namuose susirinkdavo profesionalūs skaitovai ir mokyklos jaunieji literatai. Mokinys, geriausiai skaitęs eiles, buvo sodinamas šalia respublikos laureato, apdovanojamas kolūkio prizu.

„Įsteigę „Ramygalos arklo“ prizą ir piniginę premiją laureatui, ramygaliečiai padeda toliau gerinti lietuvių tarybinės literatūros propagavimą, skatinti aktorių suinteresuotumą, kelti jų meistriškumo bei profesinį lygį“[25].

Pirmuoju laureatu tapo Laimonas Noreika. „Ramygalos arklo“ premiją yra gavę Arnas Rosenas, Tomas Vaisieta, Kazys Saja, Algirdas Grašys. Konkursuose poeziją skaitė ir diplomanto prizą gavo šie skaitovai: Rūta Staliliūnaitė, Česlovas Stonys, Petras Venslovas, Arūnas Stalionis, Eglė Gabrėnaitė, Jonas Čepaitis, Darius Meškauskas (tuo metu Valstybinės konservatorijos studentas).

Rajone buvo organizuojamas kultūrinio darbo ir meno saviveiklos plėtojimo lenktyniavimas. Vertinimo kriterijai – meno saviveiklos kolektyvų ir skaitytojų skaičius, tenkantis šimtui kolektyvo dirbančiųjų, dalyvavimas apžiūrose-konkursuose su koncertinėmis programomis (chorais, šokių, instrumentiniais, dramos, meninių agitbrigadų ir visais kitais meno saviveiklos kolektyvais), dalyvavimas rajono ir respublikos dainų šventėse ir renginiuose, istorijos ir kultūros paminklų apsaugos būklė, kultūros įstaigų aplinkos ir vidaus sutvarkymas, priežiūra. Gerų rezultatų Ramygalos kultūros namai pasiekdavo ir rengiamose rajono kolūkių ir tarybinių ūkių koncertinių programų apžiūrose. Ypač gerą meninį lygį buvo pasiekęs Ramygalos kultūros namų šokių kolektyvas. Tai pažymėjo ir konkursų vertinimo komisijos pirmininkas, kompozitorius Lionginas Abarius. Taip pat vertinamas liaudies meistrų dalyvavimas parodose. Tarp pirmaujančių – ramygaliečiai. Sovietmečiu suaktyvėjo tautodailininkų veikla. Nors jie ir negalėjo kurti, organizuoti parodų ir platinti savo

Ramygalos kultūros namų šokių kolektyvas. 1970 m. Iš Ingos Pečeliūnienės archyvo

[24] Mūsų inf., *Knygnešys* 1988, Nr. 5, p. 10–11.
[25] *Ten pat.*

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

darbų, nebūdami valstybinės suvenyrų gamybos įmonės nariai. Todėl ir ramygalietė tautodailininkė Valentina Vrubliauskienė priklausė suvenyrų gamybos įmonei „Tulpė“. Valentina Vrubliauskienė – audėja, I klasės liaudies meistrė, dailininkė, 1982 m. Respublikos verpėjų verpėja. Savo kūryba ji ne kartą garsino Ramygalos vardą. Jos darbai buvo eksponuojami tarptautinėse Leipcigo, Florencijos, Monrealio parodose. Visur pelnyti aukšti apdovanojimai. Savo kūryboje liaudies menininkė buvo ištikima liaudies meno tradicijoms. Pats gražiausias audėjos V. Vrubliauskienės darbas – lino rankšluostis su V. Kudirkos „Tautiškos giesmės“ tekstu (darbas padovanotas Ramygalos bibliotekai). Kūrybingas buvo ir Valentinos Vrubliauskienės vyras Vladas Vrubliauskas. Jo pomėgis – darbai iš metalo. Buvo surengta ne viena paroda. Metalo skulptūrėlės, medaliai, bareljefai, suvenyrinės pasagos puošė ne tik ramygaliečių namus. Ramygalos ir aplinkinių kolūkių pavadinimų raidės taip pat nukaldintos V. Vrubliausko. Jaunimas, paskatintas V. Velikonio, įsteigė „Įdomiųjų susitikimų klubą“. Jo iniciatyva Ramygaloje lankėsi rašytojai, aktoriai, kultūros ir mokslo profesijų atstovai. Apsilankė rašytojas Romas Sadauskas, Vilniaus žurnalistikos katedros vedėjas, kino kritikas Laimonas Tapinas, „Moksleivio“ redaktoriaus pavaduotojas Stasys Kašauskas. Susitikti su ramygaliečiais atvažiuodavo tokie garsūs ir įžymūs žmonės, apie kuriuos dabar mes skaitome tik iš vadovėlių. Štai, pavyzdžiui, į ramygaliečio kompozitoriaus A. Račiūno 80-mečio minėjimą atvyko ir koncertavo Vytautas Klova, J. Tamulionis, Balys Dvarionas, Birutė Vainiūnaitė, Danielius Sadauskas. A. Račiūnas šia proga ramygaliečiams atvežė dainą apie Ramygalą pagal ramygalietės Birutė Mikėnienės žodžius „O, Ramygala“. Ją kultūros namuose pirmą kartą dainavo D. Sadauskas. Senosios tradicijos vėl grįžo į Ramygalą. Kaip ir pokario metų gimnazistai, „Įdomiųjų susitikimų klubas“ ėmė organizuoti teatrinius, muzikinius savaitgalius. Buvo kviečiami Panevėžio, Kauno, Šiaulių, Vilniaus teatrų aktoriai, režisieriai. Jaunimas suorganizavo susitikimą su konservatorijos Operinio parengimo katedros studentais ir profesoriumi R. Geniušu. Šio susitikimo metu studentai parodė operą „Porgis ir Besė“. O kur dar pačių ramygaliečių kultūrinės kelionės po Lietuvos teatrus ir koncertų sales!

1984 m. Ramygaloje įvyko konferencija „Žmogus ir kultūra“. Kalbėta apie dvasinę žmogaus kultūrą. Į konferenciją atvyko Valstybinės konservatorijos dėstytojai. Pranešimus skaitė filosofijos mokslų daktaras Vytautas Kazlauskas, istorijos mokslų profesorė Elvyra Baltinienė, istorijos mokslų daktarė Ona Pakėnienė, menotyrininkas Jonas Bruveris. Šiltai buvo sutiktas Konradas Kaveckas, kuris yra mokęsis su Antanu Račiūnu. Jis padovanojo konferencijos dalyviams skirtą koncertą, muzikinius numerius atliko Konservatorijos dėstytojai ir studentai. Apie šią konferenciją ir joje dalyvavusius mokslininkus byloja K. Kavecko įrašas svečių knygoje „Susitikt tave norėčiau vėlei...“ ir parašytos šios dainos pirmųjų taktų natos.

Dvasinės kultūros raiška Ramygaloje reikėtų laikyti Kraštiečių klubą, žymaus pedagogo, „Saulutės“ bendraautorio Adomo Čiplio vardu pavadintą gatvę, gražiai atšvęstas profesoriaus Antano Račiūno gimimo metines, garsiojo astronomo Antano Juškos dovaną – teleskopą (ir dabar jis yra gimnazijoje), meno saviveiklą, dažnas keliones į Lietuvos muziejus ir teatrus, koncertus.

Kad bunda tautinis atgimimas, matome iš mokinių parašytų straipsnių. 1984 m. muzikos mokytojas Artūras Kerbedis (dainininko Kastyčio Kerbedžio

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Gydytojos O. Bložienės (sėdi pirmos eilės viduryje) suburto etnografinio ansamblio dalyvės

brolis) su būreliu mokinių suorganizavo etnografinę vakaronę „Dar nepamirštame liaudies dainų“. Mokiniai abejojo, ar renginys pavyks. Tačiau po renginio rajono spaudoje patys mokiniai rašė: „... *visi dainavome liaudies dainas ir liaudies šokių vakaronė mokykloje buvo didžiausias įvykis, kurį minime dar ir dabar...*“[26] Ramygalos zoniniai kultūros namai sovietmečiu buvo vieni geriausių rajone. Čia buvo suburta liaudies kapela, šoko vaikų, jaunimo liaudies šokių, pramoginių šokių kolektyvai, estradinių šokių ritminė grupė. Dainavo vyrų ir moterų vokaliniai ansambliai, koncertavo etnografinis ansamblis. 1975 m. Ramygalos miesto kultūros namų mišrus choras dalyvavo Respublikinėje dainų ir šokių šventėje Vilniuje. Vadovas – Aleksas Striungys. Vėliau (nuo 1979 m.) chorui vadovavo Vida Sakalauskaitė. Jaunai specialistei sunkiai sekėsi į chorą suburti vyrus, todėl subūrė moterų chorą. Tačiau kolektyvui nesisekė. Mažėjo narių ir po kurio laiko moterų choras buvo sumažintas iki moterų ansamblio.

Kadangi Ramygaloje dirbo daug aukštos kvalifikacijos specialistų, reikėjo kultūrinės veiklos. Kultūros namuose veiklą pradėjo gydytojos O. Bložienės suburtas etnografinis ansamblis. Peržvelgus kolektyvo narių sąrašą, matyti, kad jame dalyvavo daugiausia gydytojų, mokytojų, buvo kultūros darbuotojų, pusės narių išsilavinimas – aukštasis. Pirmas viešas kolektyvo pasirodymas įvyko 1979 m. birželio 1 d. Ramygalos kultūros namuose. Parodyta etnografinė programa. Kolektyvo solistė, liaudies dainų atlikėja – mokytoja Ada Vainauskaitė. Ansambliui vadovavo šokių vadovė E. Nakutienė, muzikos vadovė buvo G. Žižiūnienė. 1980 m. ansamblis Panevėžio ir Sūduvos krašto zonose užėmė pirmąsias vietas, dalyvavo pirmajame Respublikiniame etnografinių ansamblių konkurse „Ant marių krantelio“ Rumšiškėse. Konkurse užėmė V vietą. Ansamblis koncertavo dar kelerius metus, vėliau veikla nutrūko. Tačiau ansamblis vėl susibūrė. 1980 m. zoniniams kultūros namams vadovavo Dalia Ryliškienė.

1980 m. Respublikinėje dainų ir šokių šventėje Ramygalos zoniniams

[26] Krisčiukaitienė G. Vieną vakarą Ramygaloj, *Komjaunimo tiesa*, 1983 05 12.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

kultūros namams atstovavo jaunimo tautinių šokių kolektyvas. Jam vadovavo Gražina Kasperavičiūtė (dabar dirba Lietuvos liaudies kultūros centre, yra viena iš Dainų ir šokių šventės organizatorių). 1981 m. atvyko du nauji darbuotojai – Halina ir Vytautas Barauskai. Jie subūrė vyrų ir moterų ansamblius, kaimo kapelą. Dalyvavo rajono apžiūroje Staniūnuose, „Sidabrinių balsų" ture Anykščiuose. Tačiau po poros metų jie išvyko.

1983 m. kultūros namams vadovavo direktorė Danutė Raišienė. Tais metais Ramygalos zoninių kultūros namų kaimo kapela konkurso „Gaudžia trimitai" respublikiniame ture laimėjo pirmąją vietą, Feliksas Šivinskas tapo rajoninio Pasakotojų konkurso laureatas. Tuo metu kultūros namuose veikė vyrų vokalinis ansamblis, mišrus choras, pagyvenusių žmonių ir jaunimo šokių kolektyvai, etnografinis ansamblis. Kultūros namuose savo darbų parodas surengė ramygalietės audėjos Veronika Ulevičienė ir Genė Daniūnienė, liaudies menininkas, drožėjas Valentas Nemanis. Kolūkio pirmininkas V. Velikonis džiaugdamasis sakė:

„Mylintys savo darbą, mokantys suburti žmones kultūros darbuotojai šiandien turi kuo pasidžiaugti. Ramygalos zoniniai kultūros namai pelnė tarp rajono zoninių kultūros namų geriausiųjų vardą. Daug triūso reikėjo įdėti, kol buvo išugdyti meno saviveiklos kolektyvai, dailės studija, fotolaboratorija, kino mėgėjų klubas"[27].

Tradicinėmis tapo gyvulininkystės darbuotojų vakaronės, Gyvulių išgynio į ganyklas šventė, Poezijos pavasariai, rudens, pavasario šventės. 1984 m. atnaujino etnografinio ansamblio veiklą. Šokių kolektyvui pradėjo vadovauti Ilona Pocevičiūtė. Į ansamblio koncertinę programą įsijungė mokytojo Artūro Kerbedžio ką tik suburtas moterų vokalinis ansamblis. Po poros metų kolektyve vėl keitėsi vadovė. Nuo 1986 m. etnografiniam ansambliui vadovavo Vilija Paulavičiūtė. Ne tik gražūs laimėjimai džiugino kultūros darbuotojus. Būta ir problemų: dažna kultūros darbuotojų kaita kultūros namuose trukdė meno kolektyvams siekti geriausių rezultatų. Ši problema kultūros namus lydi nuo pat įkūrimo. Aktuali ji lieka ir šiandien.

1988 m. kūrybinio jaunimo grupė atliko vasaros praktiką. Vyko „Dizainerių dienos" Ramygaloje.

„Ši iniciatyva – Lietuvos TSR dizainerių sąjungos. Keturi Vilniaus valstybinio dailės instituto Dizaino katedros trečiakursiai kūrė estetinę aplinką keturiose gyvenamosiose zonose, kiekvienoje pabrėžė savitas, tik joms būdingas funkcijas"[28].

Išvažiuodami seminaro dalyviai paliko krūvą brėžinių, piešinių... Trylika planšetų ir du maketai liko Ramygaloje. Tačiau taip ir nebuvo perkelti į gyvenamąsias erdves.

Ramygalos kultūrinis savitumas

„Pirmaisiais Nepriklausomybės atgavimo metais, kai dar tik formavosi Lietuvos kultūros raidos gairės, šalies kultūros įstaigos, tarsi gavusios šalto dušo porciją,

[27] Marcinkevičius J. Ar bus medalis už lietuvių išgelbėjimą? *Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 4, p. l–5.
[28] Puronas V. Dizainerių dienos: humanizuoti aplinką, *Tėvynė*, 1988 08 23.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Skulptoriaus Kazimiero Kisielio paminklas „Sopulingoji“ genocido aukoms atminti Ramygaloje (archit. Vytautas Čekanauskas)

jau mėgino suvokti savo paskirtį ir galimybes išlikti. [...] *Kultūra tapo rinkos dalimi, ir ji turėjo gyventi pagal naujus dėsnius“*[29].

Laikotarpis po Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo Ramygalos žmonėms, kaip ir daugumai kitų, gyvenančių nedideliuose miesteliuose ir kaimiškose vietovėse, buvo gana sudėtingas. Tačiau laikas keitė žmonių mąstymą, įgūdžius, atsirado didesnis pasitikėjimas savo jėgomis, noras išreikšti save, kurti.

Pradėjo atsigauti kultūra. 1990 m. XIII Lietuvos tautinė dainų šventė – pirmoji Dainų šventė po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo. Dalyvo Ramygalos kultūros namų mišrus choras (vadovės – A. Žibienė, R. Abramavičiūtė); liaudiškos muzikos kapela (vadovas – G. Brazauskas); tautinių šokių kolektyvas (vadovė – D. Šiškevičienė); pagyvenusių žmonių šokių kolektyvas. Šiai Dainų šventei sceninius kostiumus kūrė ramygalietis profesorius Juozas Balčikonis ir jo žmona Regina Balčikonienė-Songailaitė (iš pradžių sceninius kostiumus kūrė tik dainų ir šokių ansambliams, o nuo 1955 m. – visų respublikinių dainų švenčių dalyviams). Kultūros namuose 1990 m. birželio mėn. lankėsi aktorė Olita Dautartaitė. Surengė spektaklį apie tremtį ir Tėvynę.

1994 m. rugpjūčio 7 d. Ramygala šurmuliavo nuo svečių. Suvažiavo šiame krašte gimę ir augę, gimnazi-

[29] Cernevičiūtė J. *Rinkodaros priemonių valdymas kultūros įstaigų veikloje*, Vilnius, 2007.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

joje mokęsi žmonės, rajono vadovai. Tą sekmadienį Ramygaloje buvo iškilmingai atidengtas ramygaliečio skulptoriaus Kazimiero Kisielio paminklas genocido aukoms atminti „Sopulingoji“ (architektas – Vytautas Čekanauskas). Iškilmėse dalyvavo Seimo narys, profesorius Vytautas Landsbergis. Paminklas pastatytas už aukas, kurias suaukojo ramygaliečiai, kiti tam neabejingi žmonės, Amerikos lietuviai[30].

Paminklo „Sopulingoji“ Ramygaloje autoriai: skulpt. K. Kisielis (pirmas dešinėje) ir archit. V. Čekanauskas

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, Ramygalos vidurinės mokyklos 70-mečio ir 80-mečio švenčių muziejaus ekspozicijos gerokai pasipildė vertingomis knygomis, nuotraukomis bei dokumentais. 2003 m. atidarytas memorialinis mokytojų Onos ir Jono Ruzų kambarys. Šiuo metu jau sukaupta per 20 tūkstančių eksponatų. Surinkta gausi įvairių kalendorių kolekcija. Svarbiausios ekspozicijos – Ramygalos miesto istorija, etnografija, tautosaka, mokyklos istorija, savanoriai, stalinizmo represijos, žymūs žmonės. Kraštotyros muziejuje gausu eksponatų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš viso pasaulio. Muziejuje renkama medžiaga apie gimnazijos mokinius, garsinančius Ramygalos vardą. Taigi Kraštotyros muziejus skiepija meilę Tėvynei, jos gamtai, žmonėms. Kiekvienas Ramygalos gimnazijoje besimokantis ar iš jos į gyvenimo kelią jau išėjęs mokinys niekada nepamirš savo mokyklos garbingos praeities.

2003 m. rugpjūčio mėn. Ramygala šventė Miesto šventę, kurios pagrindiniu akcentu tapo miesto herbo ir vėliavos pašventinimas, paminklinio akmens atidengimas miesto centre. Visą dieną šurmuliavo Ramygala nuo renginių. Ir tik vėlai vakare, nugriaudėjus fejerverkams, pamažu tilo šurmulys. Nuo to laiko vasarą čia tradiciškai rengiama Miesto šventė, būrius ramygaliečių ir jų svečių sutraukianti savo renginiais. Jau tapo tradicija, kad tą dieną susitinka visi po Lietuvą išsibarstę ramygaliečiai.

Ramygalos krašte gimę ir augę žmonės pasklido ne tik po Lietuvą, bet ir po pasaulį. Ramygaloje gimusi Šv. Kazimiero seserų vienuolijos Amerikoje steigėja yra Kazimiera Kaupaitė (1880–1940).

Iš Ramygalos krašto kilę dailininkas Kanutas Ruseckas, keramikas Mykolas Vrubliauskas, tekstilininkas, profesorius, Juozas Balčikonis, kalbininkas, akademikas Juozas Balčikonis, skulptorius Kazimieras Kisielis, kompozitorius Antanas Račiūnas (1905–1984). Visoje Lietuvoje gerai žinomi šie buvę Ramygalos mokyklos mokiniai: dailininkės S. Mažeikaitė-Ivanauskienė, E. Katinaitė-Vasilevičienė, švietimo viceministras Kazimieras Masiliūnas (1902–1973), susisiekimo ministras Jonas Masiliūnas (1899–1942), žemės

[30] Kancė P. Skausmo kalavijai ir vilties šviesa, *Valstiečių laikraštis,* 1994 08 16.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

ūkio ministras Jeronimas Kraujelis, mokslo daktarai: Rimvydas Kunskas, Viktorija Klimkevičiūtė-Mickuvienė, Marija Kiškytė-Sereikienė, Vilius Misevičius, profesoriai: Stanislovas Masiokas, Aleksandras Targamadzė ir kt. Aukso medaliu mokyklą baigė Jonas Velaniškis, kuris, mokęsis Kauno politechnikos institute, dirbo vyriausiuoju inžinieriumi statant Kauno HES, kunigai Julijonas ir Povilas Miškiniai, Petras Baltuška, Vytautas Marozas, literatūrologas, literatūros kritikas, Nacionalinės premijos laureatas Albertas Zalatorius (1932–1999), mokytojas, poetas Leonas Kuodys (1902–1975), rezistentas, politinis kalinys Povilas Pečeliūnas, elementoriaus „Saulutė“ bendraautoris Adomas Čiplys (1904–1975), (jo anūkas garsus lietuvių dainininkas Andrius Mamontovas), sportinio ėjimo meistras, Melburno olimpiados sidabro medalio laimėtojas Antanas Mikėnas (1924–1994), istorikė Malvina Kielaitė (1904–1986), režisierė Nijolė Krotkutė, aktoriai E. Matulaitė, S. Varnas, režisierius, dainų autorius ir dainuojamosios poezijos atlikėjas Saulius Mykolaitis (1966–2006). Ramygaloje yra gyvenęs poetas Jonas Graičiūnas (1903–1994), astronomas dr. A. Juška (1902–1985), dailininkė Laimutė Jodinskaitė-Gudaitienė, rašytojas Jeronimas Laucius. Ramygaloje gyvena skulptorius Vytautas Tallat-Kelpša.

Nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo Ramygalos seniūnijoje veikia galerija „Voras“. Ją prižiūri ir parodas bei renginius organizuoja Ramygalos seniūnijos Kultūros centro darbuotojai. Čia rengiamos ne tik menininkų parodos, bet ir kameriniai renginiai. Pavasarį tradiciškai rengiama Žibuoklių ir poezijos šventė, kurios metu būtinai geriama čiobrelių arbata, visi susirinkusieji skaito savo mėgstamiausius eilėraščius, o už tai gauna puokštelę žibuoklių. Apie pirmąją šventę rajono spauda rašė: *„Širdys atsivėrė žmogui, žemei, pavasariui“*[31].

1996 m. Ramygalos gimnazijoje įvyko pirmasis Mokyklinio teatro festivalis. Kadangi visas dekoracijas po spektaklio padėjo palėpėje, o kitąmet jas vėl naudojo, tai pavadino jį „Palėpės teatru“[32]. Iš pradžių teatro festivalis vyko kas metai, o įvykus antrajam festivaliui, nusprendė jį rengti kas dveji metai. Teatro festivalis susikūrė emblemą, kuri vėliau tapo jo vėliava. Festivalyje dalyvauja visos klasės, jis vyksta tris dienas, parodoma apie 25 spektaklius. Vertinama spektaklio afiša, scenografija, choreografija, režisūra. Pradinių klasių mokiniai savo vaidinimams dažniausiai pasirenka pasakas, o vyresnieji scenarijus kuria patys, ieško knygose ir internete, pagalbos prašo Panevėžio J. Miltinio vidurinės mokyklos bendruomenės.

Įvairūs keramikos projektai – vienas Ramygalos išskirtinumų. Keramika Ramygaloje susidomėjo nuo 1998 m. įkurto Jaunųjų keramikų būrelio veiklos, kuriam iki šiol vadovauja dailės mokytoja metodininkė Laima Kiškienė. Įgiję keramikos žinių, jaunieji keramikai susibūrė į jaunimo iniciatyvinę grupę „Puodžiai“ ir inicijavo du ilgalaikius projektus, skirtus Ramygalos bendruomenei. 2005 m. vyko projektas „Keramikos menas“, kurio dalyviai tyrinėjo pačią seniausią – juodąją – keramiką Lietuvoje. Lipdė, žiedė, degė darbus pačių rūpesčiu pastatydintoje krosnyje. Vėliau darbai buvo eksponuojami parodoje-pardavime. Dar vienas gražiai Ramygalą papuošęs „Puodžių“ projektas – „Šamoto fantazijos“. Skulptūros buvo kuriamos iš šiuolaikinės keramikos masės – šamoto. Šamoto skulptūrų paroda puošė Ramygalą per miesto gimtadienį.

[31] Šilkauskienė A. Širdys atsivėrė žmogui, žemei ir pavasariui, *Panevėžio balsas*, 2005 04 19.

[32] Breivienė I. Po gimnazijos stogu – teatras, *Tėvynė*, 2005 04 26.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Seniūnijos teritorijoje daug dėmesio skiriama turizmo plėtrai – tvarkoma svarbiausių turizmo objektų aplinka, įrengiami informaciniai stendai. Miesto centre esanti Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia taip pat sulaukia didelio turistų dėmesio. Čia Ramygalos muzikos mokyklos lengvosios muzikos orkestras dažnai rengia koncertus, kurie sulaukia daugybės klausytojų iš viso rajono.

Ramygalos seniūnijoje esantys Bistrampolio dvaro rūmai ir parkas – klasicizmo stiliaus, XIX a. vietinės reikšmės architektūros paminklas. Tačiau vieną kartą per metus apie Bistrampolį sužino visa Lietuva, čia visus sukviečia Bistrampolio festivalis. Jame dalyvauja Panevėžio rajono, Ramygalos, o paskutiniuose dviejuose – Donato Katkaus vadovaujamas Šv. Kristoforo kamerinis orkestras, „Kristoforo“ festivalio svečiai iš užsienio. Festivalis vyksta visą liepos mėnesį, savaitgaliais.

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, Ramygala, kaip ir kiekvienas Lietuvos miestas, aktyviai dalyvaudavo didžiuosiuose Lietuvos renginiuose. Dar ir šiandien neišdildomai išlikę pirmojo Lietuvos Sąjūdžio suvažiavimo įspūdžiai. Daugelio širdyse gyvas ir Baltijos kelio prisiminimas. Dar giliau atmintyje išliko Sausio 13-osios įvykiai. Visa Lietuva kaip vienas kumštis buvo pasiryžusi ginti savo Nepriklausomybę.

Taigi, atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, pradėjo klestėti kultūra. Vis naujesnės meno formos skverbėsi į kultūrinius renginius, darė juos spalvingesnius ir įdomesnius. Reginių pasiilgę žmonės plūstelėjo į kultūros namų sales. Daugelis to meto renginių tapo tradiciniai. Svarbiausi tradiciniai Ramygalos renginiai yra kasmetė miesto gimtadienio šventė, mokyklinio teatro festivalis „Palėpė“, modernaus ir šiuolaikinio meno festivalis „Keturiese“, Bistrampolio festivalis.

Besikeičiantis gyvenimo būdas renginiams kelia vis naujus reikalavimus, verčia ieškoti naujų formų. Žmonių pasirinkimą riboja ne pinigų, o laiko stoka, todėl laisvalaikį stengiamasi praleisti kuo intensyviau ir įdomiau. Ramygalos mieste yra didelis laisvalaikio praleidimo formų pasirinkimas. Gyventojai yra išprusę, todėl reikalauja aukštos kokybės renginių. Kūrybingi kultūros, mokyklos, bibliotekos, bendruomenės, seniūnijos darbuotojai organizuoja įvairių renginių, daugelis iš jų tapo tradiciniai.

Visais laikais svarbiu kultūros židiniu buvo Ramygalos gimnazija. 2008 m. gimnazija atšventė 90-ąjį jubiliejų. Šiandieninė gimnazija turi naujas tradicijas, naujus renginius, kai kurie iš jų – tradiciniai. Įdomiausias, daugiausia žiūrovų sulaukiantis – „Palėpės teatras“. Mokinių sukurti spektakliai įvairiomis progomis rodomi Ramygalos bendruomenei.

Jau keleri metai praėjo, kuriuos skaičiuojame be aktoriaus, bardo, kūrėjo Sauliaus Mykolaičio. Jis mokėsi Ramygalos gimnazijoje. Nuo 2010 m. Sauliui Mykolaičiui atminti skiriamas Dainuojamosios poezijos festivalis, kuris tapo tradicinis, rengiamas kas antri metai. Ramygalos gimnazijoje 2010 m. balandžio 23-iosios vakarą vyko pirmasis Dainuojamosios poezijos festivalis, kuriame dalyvavo jaunieji gimnazijų ir vidurinių mokyklų atlikėjai iš Raséinių, Rõkiškio, Radvìliškio rajonų, Krekenavõs, Vìlniaus, Ramygalos.

Saviti, tradiciniai gimnazijoje vykstantys Literatūriniai pavasarėliai. Juose garsių poetų ir mokinių sukurtas eiles skaito įvairaus amžiaus mokiniai. Vertinimo komisiją sudaro ne tik literatūros mokytojai, bet ir svečiai iš Lietuvos

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

rašytojų sąjungos. Šis konkursas padeda atrasti daug literatūrai gabių vaikų. Kad Ramygaloje gilios raiškiojo skaitymo tradicijos, byloja 2010 m. skaitovo Dovydo Muraškos pasisekimas:

„Klaipėdos universiteto Menų fakultete vykusio kasmetinio Lietuvos mokinių meninio skaitymo konkurso vertinimo komisija Dovydą Murašką pripažino geriausiu Lietuvos skaitovu penktų–aštuntų klasių grupėje. Septintoko perskaityti Liūnės Sutemos „Dainelė su priedainiu" ir Sigito Gedos „Nedidelis nutikimas danguje" sužavėjo ir komisijos narius, ir žiūrovus"[33].

Gimnazijos mokinių piešiniais iliustruotos net kelios knygos. Tai Jono Jakšto poezijos knyga „Vienintele tu mano" bei Jeronimo Lauciaus „Raistakalnis, arba Auksinės žuvelės paslaptis". Idėją iliustruoti savo kraštiečio rašytojo knygą pasiūlė gimnazijos bibliotekininkė Zofija Nemanienė, ją įgyvendinti mokiniams padėjo dailės mokytoja Laimutė Kiškienė.

„Pagal jūsų iliustruotą knygą vaidinsime spektaklius. Po visą Lietuvą sklis mokyklos garbė ir jūsų pavardės. Ši knyga nuo tos geros auros turės savo tąsą ir ateitį"[34], – sakė rašytojas Jeronimas Laucius.

Gimnazijos patalpose įsikūrusi Panevėžio rajono savivaldybės Vaikų muzikos mokykla. 2009 m. mokykla atšventė 40-ties metų jubiliejų. Šiuo metu muzikos mokykloje veikia keli skirtingų žanrų kolektyvai: jungtinis jaunių choras, tautinių instrumentų orkestras „Žilvitis", folklorinis ansamblis „Kanklytės", festivalio „Skambėk, jaunyste" simfoninis orkestras ir pučiamųjų instrumentų orkestras. Devyniolikos muzikos pedagogų vadovaujami jaunieji muzikantai skina laurus ne tik šalies, bet ir tarptautiniuose konkursuose. Laureatų vardai iškovoti Panevėžio apskrities solfedžio, Lietuvos vaikų ir moksleivių konkurse „Dainų dainelė", Juozo Pakalnio jaunųjų atlikėjų konkurse pučiamaisiais ir mušamaisiais instrumentais, Jono Švedo tautinių instrumentų, Lietuvos akordeonistų, jaunųjų pianistų ir styginių konkursuose bei tarptautiniame konkurse „Linksmasis akordeonas". Mokykla kiekvienais metais organizuoja respublikinį vaikų ir jaunimo festivalį „Skambėk, jaunyste". Festivalio metu organizuojama kūrybinė stovykla, kurios metu susirinkę jaunieji muzikai susiburia į lengvosios muzikos orkestrą, parengia koncertinę programą. Su šia programa Ramygalos lengvosios muzikos orkestras dalyvauja kasmetėje Ramygalos miesto šventėje, ne kartą koncertavo Lietuvos Respublikos Seime, aplankė užsienio šalis.

Jau daugiau kaip 100 metų (nuo 1906 m.) Ramygaloje veikia vienintelis Panevėžio rajone knygynas „Šviesa". Šis knygynas įdomus tuo, kad jame galima ne tik nusipirkti ar išsinuomoti knygų, bet ir įsigyti pramoninių prekių. Knygyne viena siena skirta parodoms. Čia eksponuojami ramygaliečių tautodailininkų darbai, vyksta parodos-pardavimai.

Didelę kultūrinės veiklos dalį užima Ramygalos biblioteka. Šiuo metu

[33] Kulbienė S. Geriausias Lietuvos skaitovas iš Uliūnų, *Tėvynė*, 2010 05 08.

[34] Šilkauskienė A. Kraštiečio knygą iliustravo mokiniai, *Panevėžio balsas*, 2004 03 26.

© VšĮ „Versmės" leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Lietuvos vardo tūkstantmečio minėjimo 2009 m. proga biblioautobusu atvykę svečiai – žurnalistas Vilius Kavaliauskas ir „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas – dovanoja knygas ramygaliečiams

biblioteka turi apie 600 skaitytojų. Čia gausu ne tik literatūrinių renginių, bet ir svarbių ramygaliečiams istorinių datų minėjimų. Čia renkasi ramygaliečių klubas „Žarčių liepsnelės“. Bibliotekoje visada minimos žymių kraštiečių jubiliejinės datos. Turint daug talentingų ir įžymių Ramygalos vardą garsinančių žmonių, dažnai rengiami kraštiečių susitikimai. Ramygaliečiai atvažiuoja ne puikuotis savo vardu, bet atveža savo darbus, padovanoja juos gimtajam miestui.

Visus jubiliejinius 2009-uosius metus vykęs knygų dovanojimo, kultūros ir švietimo bei Lietuvos vardo tūkstantmečio minėjimo ir žinios apie jį skleidimo po visą Lietuvą biblioautobusas pabuvojo ir Ramygaloje. Žurnalistas Vilius Kavaliauskas pristatė ir bibliotekai padovanojo knygos „Lietuvos karžygiai“ I tomą. Jame panaudota informacija ir iš Ramygalos krašto istorijos muziejaus. Bibliotekoje įsikūrusi ir Ramygalos miesto-Garuckų kaimo bendruomenė (2003 m.). Bendruomenė siekia, kad neliktų neužrašytų įdomių įvykių, nepaminėtų kilnių žmonių, kuriuos žinoti turėtų ne viena karta. Bendruomenė yra išleidusi du lankstinukus apie Ramygalą, o 2006 m. paskelbė eilėraščių ir dainų konkursą apie Ramygalą, suorganizavo fotografijos parodą „Ramygala po gandro sparnu“.

„Įteisinus Ramygalos herbą (2003 m.), tapo tradicija švęsti miesto gimtadienį. 2010 metais Ramygala šventė 640-ųjų metų sukaktį“[35]. Šventė apėmė visą miestą. Joje dalyvavo visos kultūros įstaigos. Šventė

[35] Morkevičius M. Ramygaloje „kreizdienį“ pakeitė miesto šventė, *Sekundė*, 2003 08 06.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Ramygalos įkūrimo 640-ųjų metų ir Joninių šventė Ramygaloje. Kaimo kapela „Svaja“ ir Ramygalos seniūnas Valdas Chirv (pirmoje eilėje, pirmas dešinėje). Iš Ramygalos seniūnijos archyvo

šurmuliavo įvairiose miesto vietose ir erdvėse. Tą dieną į Ramygalą sugrįžo ir kituose Lietuvos miestuose gyvenantys ramygaliečiai. Šventės metu buvo rodomos naujausios, gražiausios meno kolektyvų programos, pasidžiaugta laimėjimais.

Ramygalos seniūnijos Kultūros centras gyvuoja jau 58-erius metus. Kultūros centre dirba vienuolika darbuotojų. Meno mėgėjai susibūrę į tris kapelas, vokalinį ansamblį. Į repeticijas renkasi net šeši vaikų kolektyvai. Jie šoka, dainuoja, vaidina. Kultūros centre spektaklius rengia vienintelis rajone mėgėjiškas lėlių teatras. Pirmuosius kūrinius repetuoja vaikų varinių pučiamųjų orkestras. Ramygalos kultūros centro filiale, Daniūnų bendruomenės namuose, groja net dvi iš trijų kapelų, šokami liaudies ir kantri šokiai. Yra moterų vokalinis ansamblis, vaikų ir suaugusiųjų teatro grupės. Kultūros centro veikla apima didžiąją dalį Ramygaloje vykstančių renginių. Organizuojamos kalendorinės šventės, valstybinių datų minėjimai, pramoginiai renginiai, konkursai, festivaliai. Festivalis „Keturiese“ – taip pat tradicinis. Jis vyksta jau daug metų. Festivalio tikslas – sukviesti nedidelius kolektyvus, atliekančius modernias šiuolaikinio meno programas, skatinti naujų kolektyvų atsiradimą, ieškoti naujų raiškos formų. Festivalyje dalyvauja įvairių sceninio meno krypčių atstovai-dainininkai, instrumentalistai, aktoriai, šokėjai. Šiame šiuolaikinio meno festivalyje savo talentus demonstruoja iš įvairių Panevėžio rajono vietovių suvažiavę atlikėjai. Kultūrinė veikla vyksta ne tik Ramygalos seniūnijos Kultūros centre, bet ir seniūnijoje esančioje galerijoje „Voras“. Ji veikia jau 12

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

metų. Kasmet surengiamos šešios parodos. Parodų atidarymo metu koncertuoja Kultūros centro, gimnazijos, muzikos mokyklos kolektyvai ir atlikėjai.

Ne veltui „Lietuvos kultūros sostine 2010“ tapo Ramygala. Apie ramygaliečių meilę ir atsidavimą savo gimtajam miestui skelbia ir „Panevėžio ryto“ antraštė „Dėl Ramygalos garbės pasirengę ir galvą paguldyti“[36].

„Ramygala – miestas, esantis Aukštaitijos regiono centre, šiais metais taps dvasiniu ir kultūriniu židiniu, kuriame skleisis kultūros įvairovė – muzikos, teatro, fotografijos meno, dailės, skulptūros ir kiti renginiai“[37].

Vasaros koncertų ir meninių plenerų rezidencija tapo Bistrampolio dvaras, kuriame nuo gegužės iki spalio mėnesio kiekvieną sekmadienį 17 val. meninius projektus pristatė Lietuvos kamerinės muzikos ansamblis „Muzika humana“, Valstybinis Vilniaus mažasis teatras, Valstybinis Kauno dramos teatras, varinių pučiamųjų instrumentų orkestras „Malmo brass band“ (Švedija), romansų atlikėjai iš Sankt Peterburgo, „Rojaus tūzai“ ir Algirdas Latėnas, Danieliaus Praspaliausko „Džiazo trio“, M. K. Čiurlionio kvartetas ir kiti garsūs šalies bei užsienio atlikėjai. Ramygala pakvietė į folkloro ansamblių šventę „Par šilali jojo“, Duonos kepėjų šventę „Visur duona su pluta“, naktigonę, Rasos šventę „Ustronės žolynų laiko brydė“, Žolininkių sambūrį, Jurginių šventę, audėjų dienas, kulinarinio paveldo pristatymą „Oi skanios *bobutės* vaišės“, šiaudinių skulptūrų parką „Nuo šiaudinių skulptūrų iki ugnies“ ir kitus tradicinės kultūros renginius. Rajono savivaldybės darbuotojai, pateikę projektą, nurungė konkurse dalyvavusias Anykščių ir Mažeikių savivaldybes. Vertinimo komisija visais balsais nusprendė siūlyti Lietuvos kultūros sostine skelbti Ramygalos miestą.

„Ir miesto, ir kaimo gyventojus kvies turistinis kulinarinio paveldo ir amatų kelias Ramygala–Miežiškiai–Ėriškiai–Upytė–Naujamiestis“, – rajoninio laikraščio žurnalistei sakė vyriausiasis specialistas. – *„Bus galima pasigrožėti šiaudų skulptūromis, planuojama „Vario audra“. Tai – simboliškai pavadinti renginiai, jie vyks vasarą, rudenį ir žiemą“*, – paaiškino R. Vilys. *„Projekte numatomi renginiai truks visus metus. 2008 ir 2009 metų nacionalinį konkursą „Lietuvos kultūros sostinė“ organizavo įstaiga „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“. Prieš dvejus metus šalies kultūros sostinė buvo Zarasai, o 2009-aisiais – Plungė“*[38].

Išvados

Jau XIX a. Ramygala buvo klestintis miestas. Jame buvo svarbiausios įstaigos (bažnyčia, mokykla, kalėjimas, paštas), vyko prekyba (turgus, parduotuvės, smuklė), plėtėsi gamyba (buvo puodžių, kalvių, malūnas ir pan.). XIX a. pabaigoje buvo visos sąlygos vystytis kultūrinei veiklai. Tarpukaris – ryškus lietuvių kultūros suklestėjimo metas. Tuo laikotarpiu buvo sukurta visiškai nauja, sava švietimo sistema; periodinės, grožinės, mokslinės literatūros leidyba; susikūrė ir išaugo lietuviškasis teatras, opera ir

[36] Kudirkienė G. Dėl Ramygalos garbės pasirengę ir galvą paguldyti, *Panevėžio rytas,* 2010 04 10.
[37] Repovienė V. Ramygala taps kultūros sostine, *Sekundė*, 2010 03 30.
[38] *Ten pat.*

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

kt. Reikšmingi ar mažiau reikšmingi visų menininkų ar mokslininkų darbai, visas to periodo kultūrinis paveldas pateko į garbingus Lietuvos istorijos puslapius. Šiuo laikotarpiu Ramygaloje pagrindiniu kultūros židiniu tapo gimnazija. Veikiant gimnazijoje įvairioms organizacijoms, nuolat buvo rengiami vieši vakarai, minėjimai, skaitomos paskaitos. Mieste veikė religinės organizacijos ir draugijos, įkurta pirmoji Ramygalos miesto biblioteka, Kraštotyros muziejus.

Sovietmečiu Ramygala išaugo. 1957 m. Ramygalai suteikiamos miesto teisės. Ramygala buvo Ramygalos rajono centras (iki 1962 m.). Atstačius žydų sinagogą, 1952 m. buvo įkurti kultūros namai, atkurtas ir iki šių dienų veikia Krašto istorijos muziejus. Atgijo kultūrinis gyvenimas: kūrėsi nauji kolektyvai, žmonės noriai važiavo į teatrus ir koncertus, dalyvavo išvykose. Gerų rezultatų Ramygalos kultūros namai pasiekdavo ir rengiamose rajono kolūkių ir tarybinių ūkių koncertinių programų apžiūrose. Ypač gerą meninį lygį buvo pasiekęs Ramygalos kultūros namų šokių kolektyvas. Tačiau dažna kultūros darbuotojų kaita trukdė pasiekti dar geresnių rezultatų. Virmanto Velikonio vadovavimo kolūkiui metai – Ramygalos kultūrinio gyvenimo klestėjimo laikas. Tuo metu Ramygalos kolūkis buvo paskelbęs tris respublikinius konkursus. Svarbiausia kasmetė „Ramygalos arklo“ premija atiteko geriausiam metų skaitovui. Prasidėjus tautos Atgimimui, įkurtas Kraštiečių klubas.

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, suklestėjo kultūra. Vis naujesnės meno formos pradėjo skverbtis į kultūrinius renginius, darė juos spalvingesnius ir įdomesnius. Reginių pasiilgę žmonės plūstelėjo į kultūros įstaigų sales. Svarbiausi tradiciniai Ramygalos renginiai yra kasmetė Miesto gimtadienio šventė, mokyklinio teatro festivalis „Palėpė“, modernaus ir šiuolaikinio meno festivalis „Keturiese“, Bistrampolio festivalis.

Ramygalos krašte gimę ir augę žmonės pasklido ne tik po Lietuvą, bet ir po pasaulį. Savo darbais jie yra pasiekę mokslo, meno, politikos ir dar daugelio sričių aukštumas, garsina gimtojo miesto – Ramygalos – vardą. Su Ramygala susijęs žymiojo kalbininko Juozo Balčikonio, astronomo Antano Juškos, prieškario Lietuvos švietimo viceministro Kazimiero Masiliūno, poeto Jono Graičiūno (jis palaidotas Ramygalos kapinėse), elementoriaus „Saulutė“ bendraautorio Adomo Čiplio bei kitų žymių Lietuvos žmonių gyvenimas.

Pastaruosius dešimtmečius žymi ypač spartūs ir gilūs pokyčiai. Keičiasi ir kultūros įstaigų lankytojai, jų skonis, vartojimo kultūra. Ramygalos mieste yra didelis laisvalaikio praleidimo formų pasirinkimas. Gyventojai yra išprusę, todėl reikalauja aukštos kokybės renginių. Daugelis renginių yra tapę tradiciniai: gimnazijos organizuojamas festivalis „Palėpės teatras“, Kultūros centro festivalis „Keturiese“, miesto šventė, Bistrampolio festivalis. Aktyviai dirba kultūrinį darbą biblioteka ir knygynas. Ramygalos kultūros įstaigos suvokia iškylančias naujas reikmes: tapti patrauklesnėmis lankytojams, sukurti tokią atmosferą, kad jie kultūros įstaigose jaustųsi laukiami, būtų suinteresuoti vėl sugrįžti. Dėl savito ir aktyvaus kultūrinio gyvenimo Ramygala 2010 metais buvo paskelbta „Lietuvos kultūros sostine 2010“.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Literatūra

1. Breivienė I. Po gimnazijos stogu – teatras, *Tėvynė*, 2005 04 26.
2. Cekauskaitė D. Ramygalai Europą atnešė gandrai, *Tėvynė*, 2003 10 05.
3. Cernevičiūtė J. *Rinkodaros priemonių valdymas kultūros įstaigų veikloje*, Vilnius, 2007.
4. Gabulaitė E. Ramygala – tylus lygumų ir balų kraštas, *Tėvynė*, 1978 07 08.
5. Gabulaitė E. Ramygala liaudies kūryboje, *Tėvynė*, 1978 07 10.
6. Grubinsko L. Agronomas – specialistas, inteligentas, asmenybė, *Tėvynė*, 1987 06 23.
7. Kancė P. Skausmo kalavijai ir vilties šviesa, *Valstiečių laikraštis*, 1994 08 16.
8. Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, Mintis, 1991, t. 2.
9. Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, Chikago, 1984, t. 4.
10. Kulbienė S. Geriausias Lietuvos skaitovas iš Uliūnų, *Tėvynė*, 2010 05 08.
11. Kudirkienė G. Dėl Ramygalos garbės pasirengę ir galvą paguldyti, *Panevėžio rytas*, 2010 04 10.
12. Krisčiukaitienė G. Vieną vakarą Ramygaloj, *Komjaunimo tiesa*, 1983 05 12.
13. Latvis H., Vartbergė H. *Livonijos kronikos*, Vilnius, Mokslas, 1991.
14. Marcinkevičius J. Ar bus medalis už lietuvių išgelbėjimą? *Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 4, p. l–5.
15. Mikėnienė B. O Ramygala, gimtine..., *Tarybinė moteris*, 1986, Nr. 11, p. 11.
16. Morkevičius M. Ramygaloje „kreizdienį" pakeitė miesto šventė, *Sekundė*, 2003 08 06.
17. Mūsų inf., *Knygnešys*, 1988, Nr. 5, p. 10–11.
18. Nezabitauskas A. Ramygala – senovės lietuvių tvirtovė, *Panevėžio tiesa*, 1964 07 25.
19. Nezabitauskas A. Kaip gyveno ramygaliečiai, *Tėvynė*, 1968 07 20.
20. Puronas V. Dizainerių dienos: humanizuoti aplinką, *Tėvynė*, 1988 08 23.
21. Ramygalos krašto istorijos muziejaus archyvas: *Ramygalos gimnazijos pedagogų tarybos posėdžių protokolai*, 1937 12 07; 1938 09 21; 1940 10 05; 1940 11 24.
22. Ramygalos krašto istorijos muziejaus archyvas. *Ramygalos gimnazijos metraštis*, p. 3.
23. Repovienė V. Ramygala taps kultūros sostinei, *Sekundė*, 2010 03 30.
24. Skaržinskas C. Ramygaliečius mokys keramikos paslapčių, *Valstiečių laikraštis*, 2005 03 01.
25. Šilkauskienė A. Širdys atsivėrė žmogui, žemei ir pavasariui, *Panevėžio balsas*, 2005 04 19.
26. Šilkauskienė A Kraštiečio knygą iliustravo mokiniai, *Panevėžio balsas*, 2004 03 26.
27. Zubauskienė I. Laiko dulkes nužėrus, *Ramygalos žodis*, 1993 11 18.
28. Zubauskienė I. *Asmeninis archyvas I*, suteikti duomenys: laiškas 2009 02 10.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių" serijos monografijoje „Ramygala" (vyr. redaktorė ir sudarytoja *Gražina Navalinskienė*).

Straipsnio kalbos redaktorė *Teresė Gužauskienė*, korektorė *Gražina Navalinskienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas.*

Straipsnis recenzuotas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:
1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

© VšĮ „Versmės" leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet kokiu būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 11 23.